

Patru zile în Ardeal

— Impresiuni fugitive —

IX.

Luni, 8 Mai

Ploaie.—Cunoștinți nouă.—I. Sterca-Șuluțu.

8 ore dimineață.

Abia îmi deschid ochii în semi-întunericul odăii cu perdelele lăsate,—și aud răpăiala rece a picăturilor de ploaie izbite de geam....

Repede la fereastră!

Toarnă. Prin sita dungilor umede, de la înălțimea rindului al doilea mă uit în stradă: pe trotuare un șir de cortele negre, grăbite, lucesc de apă; de sub streșina lor se zărește numai câte-un colț de fustă ridicată cu îngrijire sau marginile suflecate ale pantalonilor.

Orizontul a dispărut după un văl cenușiu, care parcă desparte acest mic furnicar posomorit de întinsul nesfârșit al lumii, lăsându se greu peste îngrămădirea de acoperișuri ascuțite,—și-mi umple odaia cu o abureală rece....

A, neîntrecutul Fritz!

— Adu-mi, te rog, un ceaiu cu lapte, puțin unt și două cornuri!

— «Puțin unt și două cornuri»....

Dar eu nu-mi mai repet porunca, ci mă uit țintă în fața acestui «biped fără pene» (se vede că și Platon a dat de un Fritz, în viața lui!), care își holbează și el ochi-i spălăciți la mine.

Tăcere mormintală.

Stăm așa câte-va momente privindu-ne „comme des chiens de faïence“,—și, însfirșit, după o adincă cugetare, vădit, înțelesul

cuvintelor mele pătrunde, cine știe după ce ocoluri, în acest creier de plumb, până la „centrele apercetive“ ale lui Fritz; chipul lui deșirat începe o înceată rotațiune, pe părete se proiectează întâiu în profil un nas scurt, cu un mic bumb în vîrf, o gură întredeschisă, o bărbie moale; apoi mi se arată spinarea-i încovoiată, înșurubată în dreptul șelilor; o ușoară clătinare—și Fritz își tirie, legănîndu-se, picioarele spre ușă...

I-am aflat meșteșugul! Se cer numai puține exerciții de răbdare. Și aceasta-i poate menirea providențială a Fritzilor pe pămînt...

După ceaiu, îmi notez în carnetul meu de călătorie impresiunile din ajun, îmi fac corespondența, trimit acasă mai multe cărți postale cu tipuri frumoase din Seliște,—ca... o justificare peremptorie a absenței prelungite peste termenul concediului familial...

La 10 ore îmi iau cortelul și mă amestec în șirul cortelilor negre de pe trotuar, în drum spre «Asociațiune».

Acolo, la secretariat, îl găsesc pe Goga, și fac cunoștință cu d-șoara Aglae Goga, o brună vioaie, și cu d-șoara Adelina Olteanu, blondă, cu bunătatea veselă, scrisă pe față, (A. Maior,—astăzi fiind căsătorită cu dl. Oct. Tăzlăuanu, nădăjduim că va însenina puțin pe gravul director al «Lucefărului» din Budapesta).

Petrecem cîteva clipe plăcute într'o conversație veselă, în care gentilele domnișoare, nu fără succes, își ascut săgețile de ironie împotriva entuziasmului meu exuberant pentru frumoasele fice ale Seliștei.

Dar iată, în camera noastră intră, drept și sprinten, un bătrîn cu ochi vii și plele leonine, ce-i încadrează chipul uscățiv cu unde argintii. E d. I. Sterca Șuluțu de Cărpeneș, președintele „Asociațiunii“. Și deși mă salută cu multă afabilitate și politeța unui adevărat gentleman și cavalier, conversația trece însă pe dată asupra temelor mai grave.

Privesc nu fără emoție la acest „ultim Mohican“ al min-drei generații de la 1848.

Coborîtor dintr'una din puținele familii nobile din Ardeal ce nu și-au pierdut legătura cu neamul, născut la 1827,—el ajunsese în acea epocă de frămîntare la cea mai frumoasă vîrstă de vigoare și entuziasm: era în relații personale cu aproape toți fruntașii mișcării revoluționare, în casa lor se adăpostise o vreme Bălcescu, cunoștea de aproape pe Avram Iancu, cu a cărui biografie a înzestrat literatura noastră... Și astăzi, luptător și cer-

cețător al trecutului, își poartă încă mindru și senin cele aproape opt decenii...

Am fost surprins că d. Șuluțu mă cunoaște din scurta mea activitate parlamentară.

Conversația trece, în chip firesc, asupra oratorilor noștri, gust paralela între d-nii Delavrancea și Iorga, ca oratori, pe cari îi admiră d. Șuluțu.

În adevăr, deși atit de deosebiți, unul—artă desăvârșită în fiecare frîntură de frază, altul—totu-i spontaneitate impetuoasă, —fiecare din acești vorbitori e maestru în genul său.

După ce cu recunoștință primesc o broșură cu discursurile rostite de d. Șuluțu în calitate de președinte al «Asociațiunii» cu ocazia serbărilor din anul trecut, ne despărțim mulțumiți că ne potrivim în aprecieri, spre a vizita cu Goga localul cel nou al «Asociațiunii».

X

„Asociațiunea” din Sibiu.

Intellectualii Ardeleni au prins obiceiul de a critica activitatea «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român» din Sibiu.

Și la prima vedere, faptul, că Asociațiunea în cei 45 ani decînd ființează abia a putut aduna mai puțin de un milion, s'ar părea că justifică aceste critice, mai ales cînd privim scopul ce ea și-a propus să-l realizeze.

În «Regularea mijloacelor spre atingerea scopului Asociațiunii», întocmită în adunarea generală de la Șomcuta-Mare în 1869, găsim înșirarea următoarelor probleme :

- 1) lățirea productelor literare de tot felul;
- 2) introducerea mașinilor agricole;
- 3) înființarea scoalelor de pomărit și vierit;
- 4) disertațiuni din domeniul economiei, industriei și comerțului, și popularizarea acestor ocupațiuni;
- 5) inițierea de însoțiri pentru întreprinderi folositoare și altele asemenea.

Iar în statutele cele nouă ale Asociațiunii, votate la 1895 în adunarea generală din Blaj, acest scop e precizat ast-fel (art. 2):

«Scopul Asociațiunii este: *înaintarea culturii poporului român*, și anume prin *inițiere de studii* și scrutați și editare de *publicațiuni* literare, științifice și artistice; înființare de biblio-

«*teci populare, muzee și alte colecțiuni; acordare de premii și «stipendii pentru diferitele specialități de știință, artă și industrie; expozițiuni, producțiuni și conferințe publice; înființarea «și eventual ajutorarea de școli și internate; organizare de secțiuni științifice și designare de referenți literari în aceste secțiuni, și în fine prin ori-ce alte întreprinderi legale, care vor «putea contribui la prosperarea literaturii și culturii spirituale și economice a Românilor din patrie».*

Și pentru toate acestea un popor de 4 milioane n'a putut aduna în 45 ani, ca *fond*, nici un milion de lei!

Însă criticii parcă uită că în împrejurările grele, prin care a trecut România de sub Coroana Sf-lui Stefan, abia dezrobită de lanțurile feudalității, și mai ales după stabilirea dualismului, până la 1895 numărul membrilor Asociațiunii abia a putut stagna între 400—600,—și numai după această dată (cînd s'au elaborat și statutele cele nouă) ea a luat un avînt mai puternic (și astăzi are aproape 2000 de membri), și că ea n'a întîmpinat sprijin din partea organelor publice, ci numai prigoniri și împiedicări la fie-care pas.

Și dacă privim totuși cele realizate de Asociațiune, cu aceste mijloace modeste, trebuie să fim recunoscători bărbaților, cari au condus-o. Cei porniți să preamărească lipsurile ei să se gîndească numai la «Liga culturală» din Regat, a cărei adunare din anul acesta a respins și propunerile d-lui N. Iorga ce tîneau să o apropie măcar de «Asociațiunea» din Sibiu!.....

În adevăr, Asociațiunii se datorește înființarea (din 1886 încă) și întreținerea la Sibiu a unei școli secundare de fete,—de sigur cea mai bună din toate școlile românești pentru fete, superioară și tuturor școlilor de acest fel din Regat.

Școala (cu un internat) are un local propriu, în centrul orașului, o clădire monumentală, cu subsol, parter și două etaje, care a costat numai 120,000 k., fiind-că Ardelenii, cu drept cuvînt, nu împărtășesc gustul luxului nefolositor al zidurilor noastre de acest fel.

Alături de școala de fete, Asociațiunea și-a ridicat,—cu fațada spre parcul orașului, cu vederea asupra catedralei nouă românești,—palatul pentru «Muzeul istoric și etnografic» (o parte din avuțiile căruia se pot vedea la expoziția din București),—iarăși cu subsol, parter și două etaje, care cu toate instalațiunile moderne, lumină electrică, calorifere etc., a costat numai vr'o 130,000 k. Inaugurarea palatului în anul trecut a slujit de

motiv pentru acea frumoasă serbare națională din Sibiu, la care au luat parte Rominii din toate părțile.

În acest palat e așezată și biblioteca publică a Asociațiunii, cu peste 10,000 volume și broșuri.

Mai departe. «Secțiunile științifice-literare» ale Asociațiunii promet, mai ales sub noua administrație, de a deveni o adevărată «Academie ardeleană», iar publicațiunile din «Biblioteca populară a Asociațiunii» pun la îndemîna ori-cărui budget țărănesc scrieri de literatură, economie și popularizare științifică, etc.

Dar mai ales trebuie să admirăm chipul cum e *organizată* Asociațiunea, prin care ea se înfățișează nu ca un cenaclu de auguri, ci ca o adevărată instituțiune națională, cu adinci rădăcini în popor.

Ea cunoaște o categorie de membri, cari plătesc numai o cotizațiune anuală de două coroane, și—împreună cu cei l'alți membri—se grupează după regiuni în «despărțăminte», după cum glăsuște art. 36 din statute :

«Membrii Asociațiunii cu privire la deosebitele ținuturi se grupează în despărțăminte, în fruntea cărora va fi un comitet, iar în fruntea comunelor din despărțăminte, cite o agentură».

Un „despărțămînt“ cuprinde în mijlocie cite 50--100 de comune,—iar în tot Ardealul și Țara Ungurească sînt vr'o 50 de despărțăminte. (Vorbînd despre Seliște am uitat să amintesc, că în ea se află și sediul unui despărțămînt al Asociațiunii).

Pe lîngă aceasta, art. 46 din statute stabilește, că „în fiecare comună, în care se află patru membri cel puțin, de ori-ce categorie, ai Asociațiunii, se poate înființa o agentură, în scopul de a servi drept organ al Asociațiunii, în nemijlocită atingere cu populațiunea respectivei comune.“

Și în total se numără aproape o sută de astfel de «agente» ale Asociațiunii.

Scopul acestor organizațiuni locale statutele îl precizează astfel :

„Chemarea despărțămintelor este a conlucra la ajungerea „scopului Asociațiunii, *întrînd în mai de-aproape atingere cu poporul* și răspîndind la acesta învățătura în toate direcțiunile :

- „a) prin colecțiuni de produse literare folositoare de tot felul ;
- „b) prin stăruința, ca pe lîngă școalele populare să se înființeze și susțină școale de pomărit și vierit, de grădini și alte economii de model etc. în măsura mijloacelor disponibile ;

„c) prin disertațiuni populare și învățături despre economie, industrie și comerț;

„d) prin îngrijirea ca să se îndemne poporul a îmbrățișa deosebitele ramuri de industrie și de comerț;

„e) prin îndemnarea poporului la înființarea de însoțiri folositoare pentru membrii lor, prevăzute cu statute speciale, cari se vor înainta la autoritățile competente pentru aprobare.“

Cît de rodnică e activitatea despărțămintelor se poate vedea din faptul, că ele au înființat (până la 1904) *108 biblioteci populare la sate*; fără să mai vorbim de nenumăratele conferinți publice la sate, cu proiecțiuni; de expozițiuni regionale de agricultură și industrie, etc ce în fie care an se organizează de „despărțămintele Asociațiunii.“¹⁾

În aceste împrejurări adunările generale ale Asociațiunii, ce se întrunesc în fie-care an în alt oraș (anul acesta, de pildă, la Brașov, la începutul lui Septembrie) apar în adevăr ca manifestarea vieții culturale a neamului întreg.

Să nu faceți deci „pe dificilii“, domnilor!

Da, s'ar putea face și mai mult. Dar pășind înainte pe calea aceasta, se poate îndoi cineva că Asociația cu timpul nu va realiza întreg programul său măreț?

XI

Institutul de credit și economie „Albina“

Cînd am eșit cu Goga de la „Asociație“, pe la orele 11 $\frac{1}{2}$ ploaia încetase; prin vestmintul sdrențuit al norilor se zăreau ochiuri de albastru, și razele soarelui poleiau cu pete de aur cupola catedralei și cite un acoperiș de țigle.

Pornim, pentru a face cunoștință cu dl. Partenie Cosma, spre localul Institutului de credit și economie „Albina“, care în viața economică a Ardealului joacă același rol ca „Asociațiunea“ în viața culturală, și chiar mai mare.

În adevăr, plecînd la 1872 de la începuturi modeste „Albina“, prima bancă curat rominească de peste munți, a știut în acești 34 ani de activitate să ajungă o adevărată Bancă Națională a Romînimei din Ardeal și Țara Ungurească.

Citeva cifre paralele relative la anul 1873,—primul an de

1) Vezi „Astra“, — Informațiuni asupra scopurilor și instituțiilor „Asociațiunii pentru cultura romînă și cultura poporului romîn“, Sibiu 1904.

gestiune regulată, și la 1905, după ultimul bilanț, ne vor învedera progresele realizate și însemnătatea de astăzi a „Albinii” pentru toată viața socială în sfera ei de acțiune (în *coroane*, lăsându-se la o parte centimele):

Anii	Activ	Depuneri p. fructificare	Imprumuturi		Suma totală a operațiilor	Fonduri de rezervă, garanție și pensune	Venit		Sumele date pentru scopurile urale
			No.	Suma			Brut	Net	
1873	909,400	192,682	1,448	1.814,710	5,426,268	8,840	104,680	47,747	866
1905	26,405,260	13,833,376	73,863	28,316,431	87,643,887	1,298,709	1,420,711	262,010	14,000
De câte ori a crescut	30	70	50	25	17	145	14	6	17

E aproape fantastică creșterea aceasta de 70 ori a depunerii spre fructificare, de 50 ori a numărului de împrumuturi, de 25 ori a totalului sumelor împrumutate. Aceste două cifre din urmă ne arată că acum se fac relativ cu mult mai multe *împrumuturi mici*: în adevăr la 1873 pentru un împrumut cade în mijlociu suma de 1285 k., pe ciud la 1905 ea este numai de 385 k.,—adică aproape de *patru ori mai mică*.

Aci e taina succesului „Albinei”: ea a știut să ajungă mai ales un *instrument de credit țărănesc*. Art. 16 § f. al statutelor anume prevede, că *Albina* „acordă împrumuturi simple țărănești (credite personale țărănești)”, pe lângă că tot țărani în majoritate se folosesc și de celelalte forme de credit.

Acest paragraf a fost introdus în statute numai la 1891, dar de la început chiar întemeitorii „Albinei” au avut în vedere *organizarea creditului țărănesc*, și pentru aceasta au recurs la mijloacele cele mai raționale,—înființarea „reuniunilor de credit”,—adică ceea ce noi numim *bănci populare*,—spre a servi de intermediari între „Albina” și țăranul ce are nevoie de credit.

În vederea acestui scop „reuniunile” de la început au fost puse pe bază sănătoasă:

Art. 114 și urm. din statutele „Albinei” prevăd: „scopul reuniunilor de credit, înființate pe baza garanției soii.lure a

„membrilor lor, este ca aceștia să poată folosi credite de la societate.—Minimul numărului de membri la atari reuniuni este de 20“, etc....

Cu alte cuvinte, după concepția întemeetorilor ei, „Albina“ trebuie să joace rolul de *casă centrală* a băncilor populare sătești, dar dinșii au înțeles ceea ce „Casa Centrală“ din România n'a putut încă înțelege, că organizația creditului țărănesc, spre a-și îndeplini misiunea și a stărpi cămătăria din sate, trebuie să aibă la bază *bănci populare întemeiate pe principiul de răspundere solidară*.

Altfel nu poate fi credit țărănesc serios. De aceea deși „Casa Centrală“ de la noi dispune de mijloace nemăsurat mai mari de cît „Albina“ (tot capitalul „Creditului Agricol“ de 20 milioane, plus creditele deschise la Banca Națională), operațiile ei sînt cu totul nule în comparație cu ale „Albinei“ (deși aceea îndeplinește și rolul de Credit Funciar, de credit general comercial etc.)

Și acesta e unul din multele învățăminte, de care ne-am putea folosi de la Romîni de peste munți....

În fiecare an «Albina» jertfește sume însemnate pentru scopuri culturale. În anul 1905, de pildă, pentru acestea a fost destinată suma de 14,000 K. (cam $5\frac{1}{2}\%$ din venitul net) care a fost repartizată astfel: 6,000—pentru «masa studenților» (vom vorbi îndată despre ea), 2000—pentru „Asociațiune“, 600—pentru Școala reuniunii femeilor romîne din Sibiiu, 400—pentru Internatul reuniunii femeilor romîne din Brașov, iar restul a fost vărsat în sume cite 200 și 100 K. „Reuniunii romîne de muzică din Sibiiu“, „Reuniunii romîne de muzică din Brașov“, „Reuniunii de Agricultură din Sibiiu“, „Reuniunilor pentru înfrumusețarea“ orașelor Sibiiu și Brașov, societății «Romînia jună» din Viena, etc. etc.

În total, de la înființarea ei, «Albina» a cheltuit pentru scopuri culturale aproape 300 mii de coroane (din cari 20,000 pentru un internat de băieți, 10,000 pentru școala de fete a „Asociațiunii“, etc),—ajutînd toate inițiativele folositoare¹⁾.

Totuși mă simt dator să fac o observație: dividendă ce se împarte acționarilor e prea mare. În 1905 ea se urcă la 14°/_o asupra valorii nominale a acțiunilor, și se observă o tendință

1) Vezi *Petra-Petrescu*.—Monografia institutului „Albina“, Sibiiu. 1897. *Anuarul Băncilor romîne*, Sibiiu. 1905.

A 34-a Adunare a Societății „Albina“ (raport), Sibiiu. 1906.

constantă spre urcare. Aci constatăm un defect organic al statutelor,—într'astfel de instituție dividenda ar trebui limitată la maximum de 10⁰/_o, și atunci pentru scopuri culturale s'ar fi putut destina șume și mai mari. Ori cât de însemnate sînt ele acum în sine, față de menirea națională a «Albinei» și față de mijloacele de care dispune, ele nu sînt îndestulătoare.

XII.

D. Partenie Cosma.—Școala de menaj și „Masa studenților”.— Un conservator ardelean.

Intrăm într'o casă foarte modestă, cu un etaj, și,—în cabinetul directorial și mai modest, după gusturile perverse în această privință din Regat,—găsim, după un birou încărcat de hîrtii, pe un om înalt și spătos, cu gesturi rezervate și vorbă domoală, cu barbă căruntă, dar care pare mult mai tînăr decît cei aproape 70 ani, pe cari îi are.

E d. Partenie Cosma, care de 20 ani conduce „Albina” și căruia în mare parte i se datorește starea ei înfloritoare de astăzi.

Tacticos și incet, d. Cosma îmi dă informațiuni asupra mersului «Albinei», apoi, după ce regulează cite-va hîrtii, mă invită să vizităm Școala de Menaj, întreținută de «Albina».

Această școală se află într'o mică aripă chiar în curtea «Albinei», și e foarte rațional împreună cu «Masa Studenților»—adică ospătăria unde capătă zilnic dejun și masă, gratuit, cite 50 elevi romini săraci, din școlile secundare ale Sibiului. (Am văzut că pentru acest scop «Albina» cheltuește anual cite 6000 k).

De aci se vede minunatul dar de organizare al Ardelenilor. Ce rost poate avea o «școală de menaj» în care totul se mărginește la o predare *teoretică* a gospodăriei, fără nici o aplicare *practică*? Să vă gândiți numai la somptuosul palat al școlii de menaj din Iași în care cele 6 (cetiți *șese*) eleve pentru practică au doar serviciul..... personalului de direcțiune!..... Sînt însă și în Iași studenți săraci, cari ar avea nevoie de o ospătărie gratuită, sau cel puțin efină, dînd astfel și elevelor școlii de menaj un prilej pentru practica gospodăriei mai folositoare și mai variată, decît slujba în familia d-nei Directoare (care cu toată buna-voința nici n'ar putea da prea multă întindere și variație acestei «practice»)..

Cind am intrat în localul școlii, elevele erau la masă și, nevoind să le deranjăm, am putut zări numai în îndepărtare cîteva siluete în rochii închise și șorturi albe.

Sufrageria studenților era gata pentru serviciu, dar încă goală, iar în bucătăria de alături am dat numai peste o față zdravănă și curățică, cu păr negru și ochi căpriei, care pufnește de ris, văzînd că «domnii» își bagă nasul în toate tîngirile pentru a-și da seamă de *menu*-ul studenților. Ea s'a întors pe jumătate spre părete și și-a ascuns fața cu cotul mîinii drepte rîdicate pînă în dreptul obrazului, boțînd nervos cu stînga colțul șortului alb. Ii puteam vedea numai șuvițele de păr ce cădeau încirgiate pe git, după urechea aprinsă, și spinărea ce se cutremura în svîcniri de hohot stăpînit.

La plecare, cu aerul meu cel mai solemn, salut pe vesela bucătăreasă, ducîndu-mi mina cu pălăria aproape pînă în podele, — ea, lăsînd în plata domnului cazanul cu borș și tîngirile cu papricaș, țîșnește, furtună, pe lingă noi pe ușă, și fuge, cu capul plecat înainte și mîinile strînse la piept, dealungul sufrageriei, numai îi scapără călcăele, de dîrdie toate geamurile din casă, — și de după ușă, prin care dispăre, se aude un ris argintiu...

D-l Partenie Cosma merge înainte, serios, par'că nici n'a băgat de seamă scena; după el Goga ride înădușit, numai ochii îi lucesc, — iar eu mă simt foarte mulțumit, că, în sfîrșit, printre norii gîndurilor grave inspirate de vizitele la „Asociația“ și „Albina“ a tremurat din nou o scînteere de veselie sănătoasă, atît de caracteristică Romînimii Ardelene.

Mergem în parcul orașului (Stadtpark), unde ne așezăm pe terasa berăriei, și, cu cîte o halbă de bere înaintea noastră, reluăm firul conversațiunii.

D-l P. Cosma are reputația de conservator, dar în Ardeal, se vede, și spiritele conservatoare se află sub înriurirea dătătoare de viață a democratismului adînc al maselor populare.

— Prost stau țărani la D-voastră — îmi spune d. Cosma, — și nu înțeleg, cum oamenii politici de acolo nu și dau seamă de primejdia ce vă amenință, ce ne amenință pe toți. Am vorbit odată cu domnul... (aici d. Cosma îmi numește pe un bărbat însemnat din partidul — vai! — *liberal*...), și i-am arătat, că această stare mizerabilă se datorește chipului cum s'a făcut împăcîntărea. Aici la noi, în Ardeal, — cînd s'au desfăcut legăturile feudale, țăraniul a căpatat putința de a trăi de sine stătător, pe cînd în România, pe lingă că cei mai mulți nici n'au primit în-

destul pământ, dar încă li s'au pus atâtea sarcini, fără nici un ajutor pentru organizarea gospodăriei, încît ei a doua zi s'au trezit încă într'o mai mare atîrnare de boeri și arendași, pradă celei mai nemiloase exploatare. Și știți ce mi s'a răspuns?—„Acest lucru s'a făcut dintr'un mare *interes național* (sic!), agricultura noastră e înapoiată, proprietarii noștri n'au mașini, prin urmare a trebuit să ne îngrijim ca să nu rămînă fără brațe!“... Cum, va să zică la D-voastră țărani sint considerați numai ca un fel de inventar viu pe moșie, care trebuie să supleze lipsa de mașini, și să precumpănească lipsa de cultură a proprietarilor? Dar n'au decît să învețe și să cumpere mașinile de nevoie! Cum au putut proprietarii de aici să se adapteze împrejurărilor nouă, și doar n'a pierit agricultura?! Lipsa de cultură a țărănilor? Dar cine-i de vină? Să vă uitați la popii D-voastră, pot ei fi agenți ai culturai? Sint niște biete unelte în minile puternicilor zilei. La noi popii se alege, domnule, de tot poporul! Cînd am spus acestea unui boer din România, dînsul mi-a obiectat, că acolo sint alte condițiuni, că România e o țară *liberă* și că *el nu poate tolera ca pe moșia lui un popă să-și iee nasul la purtare!* Până ce nu veți îndrepta lucrul acesta, nu veți avea preoți apostoli și luminători ai poporului. Și în ce situație adesea sintem puși chiar noi cei de aici! O dată, fiind deputat, am adresat lui Tisza o interpelare din pricina intervenției abuzive a guvernului într'o numire de preot,—și dînsul mi-a astupat gura cu o singură vorbă: *«daca voiiți, d-le Cosma, să vă dăm legea de organizare a clerului din România,—mîne vă satisfacem dorința!...»* Auzi, preoți și protopopi numiți de Minister!...

Așa vorbea d-l P. Cosma, și eu mă gîndeam, cit ar putea învăța unii din «liberalii» noștri de la acest *conservator!*... Și de ar da D-zeu ca oamenii noștri politici să vină mai des în contact cu cei de peste munți, ca să înțeleagă toată ticăloșia reacționarismului, ce de 20 ani bîntue în țară, cînd numai printr'un avînt neînfrînat, pornit din adiucurile neamului, putem înfrunta puhojul dușman al «tradițiilor istorice», și a ne afirma ființa națională,—un popor răstignit, de 14 milioane!....

XIII

La fotografie—Pe terasa Frenzt.—Trădarea!

La 12½ ne adunăm, după cum ne înțelesesem, din nou în restaurantul «Impăratului Romanilor»,—părintele Cristea, Goga

și cu mine. Tinăru! Brediceanu întirzie, și cînd în sfirșit vine, gîfîind de grabă, se scuzează, cam încurcat, că s'a zăbăvit la... bărbier,—dar îl dădea de gol bărbia mai vinătă ca în ajun!... Și atunci, las' pe noi!... Eu, care îl pindeam de ieri, pentru zina cea sveltă cu ochi adînci ca marea și cu «musculiță» în colțul gurii de mărgean, tovarășa lui de joc la hora din Seliștea, m'am răsbunat cu vîrf și indesat pentru... cele două decenii de diferență între noi....

Probabil ca să mai scăpe din încurcătura, delinquentul pune întrebarea, dacă ne mai ducem la Reșinari, că, deși se răsbunase puțin, dar e a ploaie.

— Vom vedea,—îngăimă Goga, cu ochii fixați în farfurie.

Iată! Prin gînd îmi trece un fulger, parcă presimțiam trădarea!...

În timpul mesei împrăștiăm impresiunile din ajun, comensii mei se întrec în comparații între Seliștea și Reșinari, cari îmi aprind și mai mult dorul de a-i vedea, apoi discută, până la ce oră putem pleca, că-i mult mai aproape, că-i zi de lucru, și ca să ne îngrijim să-i găsim pe oameni acasă...

Toate acestea sînt presărate cu glume și izbucniri de hohot sănătos, încît parcă tot restaurantul începe să iee parte la veselia mesei noastre: la o năsuță de alături doi militari, un colonel și un sub-locotenent, cu o mustăcioară abia mijită, deși nemîi, vorbesc, ca să auzim și noi, rominește,—o fi un semn de atenție discretă și de recunoașterea tacită, că suntem într'o țară romînească?...

După masă pornim întăiu tus-patru la fotografia Emil Fischer ca să ne fotografiem în grup.

În timpul în care fotograful își aranjează aparatele,—firma-i ne spune, neapărat, că-i „Hoffotograf“,—o tinăru! teutonă, cu trupul de Walkyria, care m'a împăcat puțin cu Sașii, ne dă lămuriri asupra procedurilor moderne de fotografie, ilustrîndu-le cu diferite mustre, dar—al dracului!—ea caută mai mult să lămurască pe Goga, deși—vădit!—eu am mai multă nevoie de lămuriri!...

La protestarea mea, Walkyria îmi spune, cu un accent delicios, că ea *nu stie rumaneste!*

— Te înșeli Domnișoară, vorbești minunat, și cînd vorbești rominește te faci și mai frumoasă!

Walkyria se roșește drăguț, ca și cum prin lapte ar răzbate puțin sirop de zmeură, și, părăsindu-l pe Goga, începe în-

tr'o rominească neîntrecută, să mă lumineze în privința deosebirilor între fotografia vulgară și platinotipie. Și vă asigur, că ași putea să țin o conferință pe această temă !..

Eșind de la fotografie, ne oprim în cerc în stradă, și cu nasurile îndreptate spre cer, discutăm: o să ploaié, n'o să ploaié, plecăm îndată, mai așteptăm ?..

În momentul acesta, lunecă pe trotuar, ca o umbră de fee, frumoasă ca un vis de primăvară, o siluetă albă, cu chipul bălaiu...

Toți convorbitorii mei o salută, —și Goga mai grăbit, schițează un pas, apoi se întoarce spre noi, se uită la ceas:

— Acuși pleacă domnișoara Olteanu la Craiova.... trebuie să-mi iau rămas bun.... am promis.... e doi pași de aci.... peste cinci minute sint îndărăpt, să mă așteptați la Frențz...

Brediceanu, că și el trebuie numai decit să petreacă pe d-șoara Olteanu.

Și eu, nevinovatul, nebănuind încă infamia, mă așez cu părintele Cristea pe terasa din fața cofetăriei. Goga își lasă, zălog, mantaua pe un scaun de alături.

Trece un sfert de oră, o jumătate de ceas, trei sferturi; am mâncat două porții de înghețată, șapte prăjituri, am băut trei cafele negre (băiatul de la cofetărie începe să se uite îngrijit la mine), —Goga nu se arată; am discutat cu părintele Cristea pentru a suta oară, ciți kilometri sint pină la Reșinari, cum e drumul, cit timp ne trebuie pentru dus și întors, cit putem sta acolo; cu ceasul în mină, vedem cum se scurtează soroacele; începe să picure ploaia. —Goga nu-i... Nici Brediceanu !..

Îl desleg pe părintele Cristea, că poate are altă treabă.

— Mă duc acasă, dacă cum-va vin, deși-i cam târziu, să-mi dați de știre; în orice caz ne vedem la masă, la 7¹/₂ seara.

Rămân singur să... păzesc mantaua lui Goga.

Trece încă aproape un ceas; am cetit din scoartă în scoartă nesfirșita „Neue freie Presse“, din „mica publicitate“ aflai cu interes, că „un tânăr și viguros locotenent de cavalerie, dintr'o familie de mare nobleță, caută pentru căsătorie o domnișoară sau văduvă, cu o zestre potrivită cu situația sa, vrîsta și calitățile fizice indiferente“; Goga—nicăeri... Deși d-șoara Olteanu o fi ajuns demult la Turnu-Roș...

Ploaia începe să toarne ca din găleată; toți consumatorii de mult au fugit de pe terasă; —însfirșit, muiat lioarcă, încep să clănțănesc din dinți, și mă hotărâsc să mă despart de prețiosul

zălog al mantalei lui Goga, pe care o încredințez băiatului ;—și fug și eu la ôtelul meu să mă schimb, ca să nu mă aleg cel puțin, ca amintire de excursiunea la Reșinari, cu un junghiu, pe urma unei... *licențe poetice!*...

XIV.

Expoziția Comșa.—Un balcon.—La Arad!—Despărțirea.

5 ore.

Ploaia a încetat din nou, și cerul se răzbună. Mă hotăresc să vizitez expozițiunea de industrie casnică a d-lui Comșa, ce o știu deschisă într'o casă de la marginea orașului, și să mă mai primblu puțin prin cetatea Sașilor.

Dar soarta se vede a început să mă prigonească. Cînd ajung în localul expozițiunii, dl. Comșa îmi spune, că e închisă de ieri, și lucrurile în cea mai mare parte sînt împachetate! Pot admira numai olăria și sculptura în lemn, și aflu cu surprindere că aceste avuții nu-și vor găsi loc la Expoziția din București...

Mă urc într'un vagon de tramway electric, și de pe peronul dinapoi privesc în juru-mi.

De odată, trecînd pe lingă o vilă frumoasă, zăresc într'un balcon pe trădătorul Goga și alături, ca o umbră ușoară de fee, silueta cea albă cu chipul bălaiu, frumoasă ca un vis de primăvară...

Poetul adîncit, pe semne, în visuri eteree, nici că băgase de seamă chipul greoiu al unui biet muritor, ce trecea acolo jos, prin multimea anonimă, pe un vulgar peron de tramway...

Umbrele sure ale amurgului cad cu încetul asupra orașului ; în stradă se aprind lămpile electrice, și lumina lor palidă licărește discret, în luptă cu razele zilei ce moare... De după culmile albe, din Apus, cerul în flăcări aruncă pe ziduri tonuri viorii...

Se potolește tot mai mult sgomotul vieții trudite, și pe deasupra lui încep să răsară sunetele nopții de primăvară, și cu ele o adiere ușoară aduce miresmele cîmpului înflorit, ce răcoresc suflarea grea a îngrămădirii omenești...

N'am fost la Reșinari!

Imi vine fără voe în minte o povestire sentimentală, de mult cetită: un tînăr muzicant, admirator al lui Mozart, străbate pe jos toată Germania, suferind de foame și de frig, nu-

mai să-i audă muzica divină ; dar cînd ajunge la pragul atît de dorit, vede prin geam făcliile aprinse în jurul sicriului maestrului... Tînărul entuziast, cuprins de aleanul dorului neîmplinit, pleacă în lume, în veci nemîngîiat...

Abia întrezării, ca prin vis, o viață frumoasă și sănătoasă, atît de bogată în posibilități...

Nu ! Nu pot pleca împăcat numai cu atîta, să mă întorc, la proza vieții așezate, de toate zilele...

Imi iau inima în dinți, și mă hotăresc să mă reped încă pentru o zi la Arad,—am și acolo prieteni, cari mă vor ajuta să ridic mai mult vîlul ce-mi ascunde această viață... Trenul pleacă pe la vr'o 11½ de noapte, mine dimineată sînt la Arad...

Pe la opt seara, după ce-mi făcusem geamandanul și eram gata să mă duc la masă, în camera mea intră Goga, și cu un aer nevinovat îmi spune :

— Unde ai fost, te-am căutat în toate părțile ?

O !....

Și el, cu o jumătate de gură :

— Să rămii pentru mine, mergem numai decît la Reșinari... Fătarnicul !...

Masa,—la care din nou și pentru ultima oară ne-am înfilnit, cei patru (Brediceanu nici nu mai căută să-și justifice disparițiunea!), —nu mai răsuna de veselie sgomotoasă de dimineată.

Simțiam despărțirea apropiată,—în cele două zile s'au născut legături sufletești, a căror rupere nu putea să nu arunce un vîl de melancolie asupra conversațiunii noastre :—cine știe cînd ne vom mai vedea ?...

De cîte ori două linii de viață se întretae într'un singur punct, în nesfirșitul nimicurilor existenței, și apoi urmîndu-și rostul se depărtează tot mai mult una de alta !... Un singur punct ! dar cîtă simțire poate concentra el, și de cîte ori lungă cărare a vieții, în singurătatea sufletească, rămîne luminată de razele punctului acestuia de intersecțiune, încălzind inima de amintirea unei prietenii de cite-va ceasuri, a unui frate de suflet, în ochii căruia numai cite-va momente ți s'a oglindit tot adîncul cugețului și al simțirii,—apoi răslețit pentru veci...

Tradiționalul pahar de șampanie ne-a dat prilejul, ca

în totdeauna, să ne urăm mai mult decît poate fi, și să spunem mai puțin decît simțiam...

Ne ducem împreună la Hôtel Neurhrer, unde îmi iau rămas bun de la bietul Fritz, pe care fără voe îl învăluiau acum în simpatia mea.—și el pare ceva mai viu deși, de sigur, e mișcat mai mult de forma materială în care caut, față de el, să întrupez melancolia mea, de cit de solemnitatea momentului,—și de acolo la gară, în același landou, în care în ajun am fost la Seliștea...

Ajungem la vreme, abia am timpul să-mi iau un bilet, să înbrățișez îngrabă pe părintele Cristea, pe Goga și Brediceanu, făgăduindu-ne din nou o apropiată întîlnire,—și iată-mă în vagon: o durnială de strigăte neînțelese, un șuer, prin geam zăresc încă odată cele trei figuri prietenești,—și Sibiiul rămîne în urmă...

XV

In vagon.

Pentru mine prevăd iarăși o zi agitată, apoi mă așteaptă până acasă încă două nopți în vagon. Dar un dialog cu conductorul, cu ajutorul pantominei internaționale, îmi asigură un compartiment pentru mine singur, ca să pot dormi liniștit până la Arad.

Dar somnul nu vine. În minte îmi răsare mereu cîte o figură, cîte un gest, cîte o vorbă, cîte o frîntură de peisaj, din impresiunile nesfîrșite ale acestor două zile.

Aprind o țigară, și mă las în voia gîndurilor...

Și cînd gîndurile acestea începeau cu încetul să-și piardă limpezimea, pe cale de a se preface pe nesimțite în visuri,—de o dată ușa se deschide cu sgomot, și întră un călător nou.

Întăiu, fără să-mi arunce o privire, el se întoarce spre ușa și spune ceva conductorului cu o vădită supărare:

— *Böh—döh—töh—röh—pöh—pöh!*...

— *Mek—mek—mek—mek*,—clăntănește în răspuns conductorul cu o voce plîngătoare, ridicîndu-și umerii în semn de neputință și cu minile reșchirate.

— *Böh—döh—töh—röh—pöh—pöh*,—bodogănește călătorul, întorcîndu-se din nou spre mine.

Conductorul se repede spre fereastră și închide geamul,

apoi ridică pălăria mea de pe canapeaua din față și o pune sus, și începe să așeze lucrurile.

Călătorul tușește, (am aruncat țigara!) și, cu furie crescândă, iar grohăe la conductor:

— *Böh—döh—töh—röh—pöh—pöh!*...

Bietul conductor se aruncă din nou la fereastră și redeschide geamul.

Călătorul, cu ciudă, se sgribulește într'un colț, învălindu-se pînă în nas cu un pled gros.

În fața mea e un tip de aceea, supărați din naștere, din cari se recrutează blăstămata speță a călătorului vecinic nemulțumit, ce otrăvește toate călătoriile în drum de fier: o față uscată, verzue, o mustață stufoasă și incoloră ce par'că curge în jos, un nas încoroiat cu virful ce vrea să intre în gură, niște ochi suri mici, cu sticliri răutăcioase, ca două virfuri de ace...

După ce mă înțeapă cu acele lui, miniosul meu vecin își îndreaptă privirile spre ușă și pîndește trecerea conductorului.

După fiecare oprire la stație, abia se aud pașii conductorului în coridor, se începe din nou dialogul:

— *Böh—döh—töh—röh—pöh—pöh!*—mormăe vocea răgușită de bariton crăpat, de pe divan.

— *Mek-mek-mek-mek!*—plînge tenorul pițăgăiat din coridor...

Pas să dormi!...

Enervat de acest duet monoton, mă ridic și scot capul pe fereastră.

Frumoasă și adîncă se așterne întunecimea albastră a cerului, luminată de nenumăratele clipiri ale stelelor de aur, atît de reci, în îndepărtarea lor străină...

Sînt mai apropiate sufletele omenești?...

Vi s'a întîmplat într'o călătorie lungă, să treceti noaptea prin străzile pustii ale vre unui sat? Singuratici, fără răsunset, zăngănesc clopoștii de la trăsura; din cînd în cînd numai licărește o ferestruie luminată. Cine știe ce durere și ce chinuri în-samnă această veghere tîrzie? Dar-gîndul ți-i stăpînit numai de dorul de a ajunge mai curînd la locul de popas... Iar de după geamul de veghe, cel mult, în cercul de raze roșietice se desenează o siluetă întunecoasă, atrasă de plînsul clopoștilor... Și lumi de gînduri și simțiri trec la cîtiva pași una de alta, străine și îndepărtate, ca și stelele de aur, ce clipeșc nepăsătoare pe pinza nesfirșită a înălțimilor întunecate și reci...

Intr'o noapte ca aceasta vorbea poetul cu stelele :

Aux étoiles j'ai dit un soir :
 Vous ne paraissez pas heureuses ;
 Vos lueurs, dans l'infini noir,
 Ont des tendresses douloureuses....

.
 Elles m'ont dit : «Nous sommes seules»....
 Je vous comprends !
 Car vous ressemblez à des âmes :
 Ainsi que vous, chacune luit
 Loin des soeurs qui semblent près d'elle,
 Et la solitaire immortelle
 Brûle en silence dans la nuit....

Simt, pe neașteptate, o mină pe umărul meu : tovarășul meu de vagon îmi spune ceva ce nu pot înțelege, dar ochii săi mici și suri sticlesc cu atita ură, cu mișcări ciudoase el închide geamul....

Mă culc cu fața la perete, și caut să-mi înăduș gândurile.

Îmi sfredelește urechile nesfirșitul duet între nenorocitul de pe canapeaua din față și biata lui victimă din coridor ; de la o vreme îmi pare că tot trenul îl cîntă :

— *Döh—böh—töh—röh*, —mormăie roțile vagonului ;
 — *Mek—mek—mek*, — plînge șuerul mașinei, ca răspuns....

Și noaptea adincă mă învinge....

(*Va urma*)

C. Stere

